

Monasterium Sti. Cucuphati» a. 986 (en Dom Bouquet, *Recueil des Historiens des Gaules* segons l'índex del vol. IX); 1052: «St. Felix de *Valrano*», avui el territori on és edificada la capella de la Mare de Deu de La Salut, als afores de Sabadell (Mas, *NHBna* v, 29). És impertinent l'escrúpol fonètic que Aebischer (*Top.* 139, n. 1) oposa a l'etim. VALERIANUM. És síncope normal passant per **Valerano*, cf. *Siurana* SEVERIANA, *Tiurana* TIBERIANA. Hi ha cinc pobles *Valras* (VALERIANOS) en l'Erau (documentats: *Valerías*, 1153; *Valrano*, 1068 etc.); *Le Valeyran*, «domaine ruiné» al Cantal, te. Chastel-sur-Murat (doc.: *Valeyra* a. 1386 etc.).

No ens poden fer dubtar d'una etimologia tan clara i ben establerta l'existència d'un NP fem. *Ivirana*, conegut només per dos docs. de Vallfogona de Ripollès (Udina, *El Arch.Cond. SS. X-XI* §§ 8 i 145). No havent-n'hi altres dades fa de mal endevinar l'origen. Potser d'un NP germ. fem. derivat d'un en -HRAMN. Först. registra 72 noms en EBUR- i alguns pocs en IB-, però no val la pena d'indagar més en aquesta banda, almenys en la nota sobre *Vallirana*, etimologia ben establerta.

€)f

VALLIVANA

Antic i famós santuari valencià, en el fons de *Vallivana*, vall gemada i poc poblada, a l'extrem Sudest del vast terme antic de Morella, al Sud de la Serra del *Turmell*, vora la Crtra. de *Sant Mateu a Morella*. Cf. J. Puig. *BSCC* XIV, 351; *IGC*, full de Morella. Visitada 1934 (exc. 237), hi vaig oir llavors la pron. *baʃibána*, (Ll i, pàg. zero), i el 1935 (Ll j 72); i en diversos llocs dels te. de Morella i adjacents, en les enqs. de 1961 (xxvii, 160ss.). Encara que tan famós des d'antic el Santuari de la Verge de *Vallivana* més important geogràficament és encara la vall que li dóna nom: poc poblada però espaiosa i fèrtil; s'estén fins al terminal de *Xert*, on pluralitzen el nom pensant en diverses pdes. menors que formen la vall: «allí partim amb *lez baʃibánes*» (xxviii. 31); les aigües, més avall, prenen el nom de *riu baʃibána* o «Rambla Seca» (nota de Cervera, xxvii, 121.20), i en fi «Rambla de Cervera», fins a la mar. El santuari i la seva Verge han estat presos com símbol i patrons de Morella; donant nom a la important revista *Vallivana*, plena no sols de literatura local i devota, sinó de valuosa informació folklòrica, geogràfica i fins històrica; fundada el 1880 per Mn. Josep Segura i Barredas que la dirigí durant sis anys, i després continuada amb algunes interrupcions, amb contribucions de Mn. Betí i Mn. Garcia Girona, fins a 1964 almenys; no sense alguns interessants suplementes, com el de 1962, que tinc a la vista.

MENC. ANT. 1241: *Vallivana* (BABLxii, 171); 1249, en la descripció de les afr^{es} de l'antic gran terme de Morella: «terminum de *Xert* --- vallem que venit de *Vallivanam* --- cum *Cervera* ---» (f° 19, copiat a l'arxiu de Cincorres, xxvii, 10.2); 1250: *Ballivana* (BSCC xv, 115); 1388: «les deuses de *Valivana* de *Salvasoria* (en el Capbreu copiat a Cincorres, f° 12, xxxviii, 9.20; id., 9.22); 1398-1400: «drets (de les aldees de Morella), tant en la pocsessió i acció de entrar en *Vallivana*, quam alias» (id. ib. xxviii. 9.9); 1443: «un mas al *Coll de Vallivana*» en el Capbreu Milian de Mll., 32v, i un altre id. 33r^o. Per 'Coll de *Vallivana*' s'entén, el que hi dóna pas des de Morella anant cap a Sant Mateu. De les devotes pelegrinacions que conta Jaume Roig: «molt me cansà / Benifaça / e *Vallivana*; / fuy, per la Plana / e per la *Vall* (d'Uixó) / a Vall de Crist: / quant haguí vist / yo Portaceli ---» (*Spill* 15687).

Resta d'atribució dubtosa una menció del mal transmès doc. de 1194 que he extractat s.v. *Vallibona*, i potser es refereix més aviat a *Vallivana*, només que esmenem en *Bañuana* la lliçó *Bakmana* de l'imprès (*CoDoACA* VII, 9). En canvi la cita del cens de 1609: *Villabana* citat entre Forcall i Portell que fa errs. grosseres (com *Ubefora* per *en Besora*), es referirà sens dubte a *Vallibona*, a la qual atribueix 132 cases de cristians vells (p. 104).

ETIM. Després d'estudiar els altres 6 casos precedents de noms en *Valli-* resulta evident que aquí tenim un compost de VALLIS, de formació paral·lela. Si altres erudits no ho han vist, ha estat perdent de vista aquests antecedents. Trobo clar que hi hagué en primer lloc una creació contrastant dels noms *Vallibona* i *Vallivana* de les dues valls veïnes, i si no fa, paral·leles. Aquella, pròpiament 'la vall habitada, freqüentada, conreada' —bondat màxima als ulls de l'home muntanyenc i simple; *Vallivana*, 'la vall purament pastoral, quasi deserta', quasi 'vall buida' del ll. cl. i romànic VANA; és la vall de les deveses: «les deveses de *Vallivana*» 1389, «els drets de les aldees a entrar en *Vallivana*» 1398-1400 a pasturar-hi el bestiar; l'extensió múltiple i poc poblada «les *Vallivanes*» amb què afronten els de *Xert*. Ben cert, nom molt antic heretat des dels orígens romànics, i transmès pel mossàrab amb manteniment de la -i, des d'un temps en què VANUS, VANA, conservava amb plena vitalitat el sentit llatí clàssic predominant en el mot 'buit, esclarissat'.

En va els erudits, poc filòlegs, aclucant els ulls al paral·lelisme amb els altres *Valli-* han imaginat analitzar-ho amb un *ivana* o *evana* quimèrics, compostos amb la forma cat. *vall*, o hi han somiat altres variants encara més fantàstiques. Foren sobretot els devots i clergues, que no pensaven més que en el santuari: gent ciutadana que escriu articles periodístics, o poetitza apuntant a premis de certamen: la